

Problematika opuščeni senožeti v Breginjskem Kotu

Iztok MLEKUŽ*

UVOD

Zaraščanje opuščeni kmetijskih zemljišč je značilno za ves povojni čas in je marsikje velik problem in izziv za gozdarje. Ta proces je zelo težko prostorsko obvladati in smiselno ukrepati, saj se ponavadi zaraščajo velike in težko pregledne površine v odmaknjenih, pasivnih krajih. Tipičen takšen primer so opuščeni senožeti v Breginjskem kotu. Marsikdo je za ta skrajni severozahodni košček Slovenije ob meji z Italijo prvič slišal šele ob hudem potresu leta 1976. Za ves Kot, posebej pa za nekdanjo občino Breginj, je bila svojčas zelo značilna svojevrstna raba prostora, na katero sta vplivali gosta naseljenost in živinoreja kot poglavitni vir preživetja. Stisko zaradi pomanjkanja krme, stelje in lesa za kurjavo so Breginjci reševali s svojevrstnim gospodarjenjem na senožetih, kjer so hkrati kosili, steljarili in sekali. Nekdaj so Breginj in druge vasi v Kotu obdajale obširne senožeti na zložnem flišnem svetu, ki se danes hitro zaraščajo ter spreminjajo v grmišča in pionirske gozdove. Ta prispevek skuša pojasniti nekdanje gospodarjenje, trenutne razmere in možnosti za nadaljnje delo na teh zemljiščih.

NEKDANJE GOSPODARJENJE NA SENOŽETIH

Kdaj so prišle senožeti v Breginju v last zasebnikov, ni znano; verjetno se je to zgodilo že v prvi polovici prejšnjega stoletja. Sosednja občina Sedlo je razdelila svoja občinska zemljišča leta 1896. Po razdelitvi je vsak lastnik očistil svoje zemljišče in začel vnašati črno jelšo. Za breginjski del senožeti pravijo, da so jo prinesli s Koroške,

kamor so Breginjci hodili na sezonsko delo; vendar to ni gotovo, saj je jelša doma tudi v bukovih gozdovih na flišu v okolici Breginja. V sedlo so jo prinesli kot puljenke iz Breginja.

Jelša se je hitro razširila in senožeti so dobile značilno podobo redkega gozda; posamezno ali v šopih so ji bile primešane tudi druge drevesne vrste: veliki jesen, češnja, gorski javor, domači kostanj, breza, klen, oreh itd. Zaradi kombiniranega gospodarjenja – pridobivanja krme, stelje in lesa – je bil sklep drevesnih krošenj vrzelast ali pretrgan, saj je bilo dovolj svetlobe za rast trave. S t. i. »trebljenjem senožeti« so lastniki skrbeli, da je bila senožet vseskozi

Take so videti tiste redke senožeti, ki jih Breginjci še kosijo, stelje pa ne pripravljajo več (maj, 1990, foto I. Mlekuž.)

* I. M., dipl. inž. gozd., Soško gozdno gospodarstvo Tolmin, 65220 Tolmin, Brunov drevored 13, YU

dovolj presvetljena. Gospodarjenje je bilo nekako razdeljeno na vsakoletno košnjo in občasno ciklično uporabljanje drevja za steljo in les.

Senožeti so kosili enkrat letno, običajno julija, le na zelo lepih parcelah so kosili tudi otavo. Seno so zložili v kope in ga šele pozimi ali spomladi naslednje leto spravili domov. Steljo so pridobivali na dva načina; vsako leto so jo na jesen pograbili, vsakih nekaj let pa so jo pripravili tudi s kleščenjem drevja. Z vejnikom so oklestili vsa drevesa, ki so delala travi že preveč sence, in jim pustili le zelo redko krošnjo. Odsekane veje so oklestili, oklestke zložili v butare kot glavni material za kurjavo v letnem času, drobne vejice in listje pa so sesekljali za steljo in jih zložili v kope, podobne senenim kopam. Okleščeno drevje je v naslednjih letih pognalo poganjke po celnem deblu. Kleščenje so ponavljali vsakih 5 do 10 let.

Drva in drobni tehnični les za domače potrebe so pripravili iz dreves, ki so bila po mnenju lastnika zrela in dovolj debela (25–35 cm) in so s svojo krošnjo preveč zastirala tla ali pa rasla v pregostem sklopu. Običajno so bila ta drevesa že večkrat okleščena. Tudi pri poseku so krošnjo uporabili za steljo. Iz debla so izdelali 2–3 m dolga polena in jih zložili v kope – ponavadi kar ob drevo – iz vejevja pa so napravili butare. Izkoristili so vso lesno maso in listje – odpadka praktično ni bilo. Če se jim je zdel sklep pregost, so izkrčili celo panje.

Spravilo krme, stelje in drv ni bilo težko, ker senožeti ležijo na zložnem, valovitem svetu z obilico poti in kolovozov; večinoma so uporabljali vprežno živino, pozimi pa sani.

S preišljenim posekom in kleščenjem so vzdrževali primeren sklep in zagotavljali zadostno panjevsko obnovo drevja. Pozneje jelše niso več sadili, ker je bila njena moč poganjanja iz panja zelo velika in dolgotrajna.

Senožeti so imele podobo redkega gozda. Drevje je bilo nizko (povprečna višina ob poseku je bila 14–15 m) ter zaradi kleščenja krivo in grčavo; le posamezni jeseni so bili kot nekakšni prihranjenci višji, debelejši in lepši. Povprečna lesna zaloga je znašala 30–40 m³/ha, tekoči prirastek okoli

2 m³/ha, povprečni letni posek pa 1–2 m³/ha.

Takšno gospodarjenje je za današnje poglede zelo ekstenzivno, vendar je bilo za Breginjski kot dolgo časa dokaj optimalno in ustrezno; opuščati so ga začeli šele po drugi vojni, še posebej pa v zadnjih dvajsetih letih. Kot je omenjeno že v uvodu, so ga oblikovali živinoreja kot glavni vir preživljanja, pomanjkanje gozdov za oskrbo z lesom in steljo ter naraščanje prebivalstva. Črna jelša in veliki jesen sta za tak način gospodarjenja kot naročena: hitro rasteta, dobro se obnavljata iz panja, kot svetlo-ljubni drevesni vrsti imata redko krošnjo, da pod njima lahko raste trava, listje pa se hitro razkrajja in ni dobro le za steljo, temveč tudi za gnoj. Krme je bilo zaradi drevja sicer manj in je bila slabše kakovosti, donos lesa je bil majhen in omejen na slabše sortimente, tla pa so bila zaradi steljarjenja osiromašena in izčrpana, saj senožeti niso gnojili – toda vse te pomanjkljivosti je odtehtalo stalno in zadostno kritje najnujnejših potreb prebivalstva (lahko bi rekli »vsakega malo«). Ročnega dela je bilo sicer veliko, a

Senožet je pokošena in seno spravljeno v kopo (oktober 1989, foto I. Mlekuž)

tudi delovne sile je bilo zaradi številnega prebivalstva na pretek. V celem Breginjskem kotu (nekdanje občine Kred, Sedlo in Breginj) je bilo takšnih senožeti kar 790 ha ali 19% vse površine. Raba prostora je v Kotu sčasoma izoblikovala zelo značilno agrarno krajino: okoli strnjenih vasi so bile na najboljših tleh njive in boljši travniki, nad njimi pa senožeti z jelšo ali pa obširni skupni pašniki za govedo. Gola pobočja so kosili skoraj do vrha, v najbolj strmih predelih pa so pasli drobnico. Gozdovi so se ohranili le na strmih in za kmetijsko izrabo neprimernih legah. Zasebna posest je bila zelo razdrobljena. Zaradi splošne pasivnosti in zaostalosti odmaknjenega Breginjskega kota se je takšno gospodarjenje ohranilo v skoraj neokrnjeni obliki nekako do šestdesetih let, potem pa je zaradi odseljevanja in staranja prebivalstva hitro zamrlo, še posebej po potresu leta 1976.

Senožeti spomladi: Pozimi so seno iz kope spravili v vas, ogrodje kope pa čaka na novo košnjo (maj 1990, foto I. Mlekuž)

ZARAŠČANJE OPUŠČENIH SENOŽETI IN MOŽNOSTI ZA BODOČE GOSPODARJENJE

Po drugi vojni pa tja do začetka sedemdesetih let je bilo za Breginjski kot značilno naglo odseljevanje in staranje prebivalstva ter opuščanje kmetovanja. Nekatere vasi, npr. Robidišče in Logje, so skoraj povsem opustele. Tudi izdatna družbena pomoč za obnovo po potresu ni zalegla; odseljevanje se je sicer zmanjšalo, kmetijstvo pa še naprej hitro peša. Jasno je, da so tisti, ki se jim še ljubi kmetovati, najprej opustili zamudno ter malo donosno košnjo in »trebljenje« senožeti, saj dobijo dovolj krme na bližnjih in boljših travnikih; podobno je z drvni in steljo, kolikor jo sploh še rabijo. Gospodarjenje, ki je dolgo časa izvirno optimalno izrabljalo prostor, je v novih razmerah postalo odvečno, nepotrebno. Deloma se je ohranilo le v bližini cest in naselij. Velike površine senožeti se danes hitro zaraščajo; sprva se po njih razširita robida in praprot, sledijo pa jim veliki jesen, črna jelša, gorski javor in leska. V celem Breginjskem kotu se danes zarašča kar od 700 do 750 ha opuščeni senožeti, kar vsekakor ni majhna površina. Problem ima seveda širše razsežnosti: potres in nepremišljena popotresna obnova sta povsem spremenila videz naselij, zaradi opuščanja kmetovanja pa se hitro spreminja kulturna krajina. Te spremembe so na žalost velikopovršinske, dokaj hitre in stihijske, nekontrolirane. Pri obnovi gozdnogospodarskega načrta za enoto Kobarid, kamor spada tudi Breginjski kot, smo med drugim vsa ta zemljišča opisali, ocenili gozdne fonde, jih vnesli v sestojno karto in jim po odsekih izmerili površino. Tako smo zbrali in uredili osnovne podatke, ki so potrebni za nadzor in morebitno gospodarjenje. Odločili pa smo se, da jih kljub določilom Zakona o gozdovih (2. člen) ne štejemo za gozd. Na takšno odločitev so vplivali naslednji razlogi:

- to so še zmeraj potencialna kmetijska zemljišča, saj sta njihova rodovitnost in relief za kmetijstvo zelo ugodna;
- manjši del teh zemljišč lastniki še zmeraj kosijo;
- zemljišča so v zasebni lasti in poleg

tega zelo razparcelirana, kar v veliki meri onemogoča vsak resen poskus premene v bolj donosne gozdove;

– v Breginjskem kotu je veliko drugih gozdnih zemljišč, ki so primernejša za premeno.

Vsaj v prihodnjem desetletju na teh zemljiščih torej ne bomo ukrepali, temveč jih prepuščali naravnemu razvoju.

Prednost smo dali kmetijstvu, čeprav je glede na današnje razmere težko verjeti, da bodo ta zemljišča kdaj spet obdelana, vsekakor pa se nekdanje gospodarjenje v izvorni obliki ne bo več obnovilo. Če upoštevamo, da je dolgotrajno izkoriščanje (stelarjenje, košnja, sečnja) osiromašilo tla in sploh poslabšalo rodovitnost, je opuščanje gospodarjenja in zaraščanje pravzaprav najboljša pot k obnovi in izboljšanju rastiščnih razmer – za ekologe vsekakor zelo pozitivna sprememba. Morebiti bo kdo odločitvi in razlogom zanjo oporekal, češ da se gozdarji odpovedujemo gospodarjenju in nadzoru nad precej velikimi površinami. Potolažimo naj ga z dejstvom, da imamo z novim gozdnogospodarskim načrtom ta proces vsaj pod nadzorom in da bomo lahko ukrepali, če bo to seveda možno in potrebno. Zaenkrat sodimo, da je nesmiselno, da bi se obremenjevali s stvarmi, ki jim nismo kos. Na koncu naj poleg načelnih razlogov, ki smo jih že našteali, omenimo še čisto praktične težave, s katerimi se utegne srečati revirni gozdar v Breginjskem kotu: vključevanje zaraščanih senožeti v gozd bi pri lastnikih povzročilo odpor, gozdarjem pa obilico nepotrebnih problemov, kajti takšne odločitve so še posebej v sedanjih

družbenih razmerah zelo delikatne. Kot včasih radi pravimo – hudič je v podrobnostih.

ZAKLJUČEK

V preteklosti so živinoreja, pomanjkanje krme, lesa in stelje dolgo časa pomembno vplivali na gospodarstvo v Breginjskem kotu, med drugim se je razvilo izvorno gospodarjenje z jelšo na senožetih, kjer so na isti površini pridelovali krmo, steljo in drva. Danes se senožeti zaradi odseljavanja in staranja prebivalstva ter opuščanja kmetovanja bujno zaraščajo, kulturna krajina Kota pa se hitro spreminja. Gozdarji smo ta proces zaenkrat le evidentirali, vendar pa teh zemljišč nismo vključili v gozd niti ne predvidevamo gospodarjenja z njimi. Razlogi za takšno odločitev so: kmetijski značaj in primernost zemljišč za kmetijsko rabo, lastniška razdrobljenost in dejstvo, da je gozdarsko ukrepanje veliko bolj potrebno na drugih gozdnih zemljiščih v Kotu.

VIRI

1. Bric, Alojz: Zgodovina občinskih zemljišč Breginjskega kota (zapiski); Breginj, 1970.
2. Bric, Marjan: Jelša na Breginjskem (strokovna naloga), Tolmin, 1959.
3. Melik, Anton: Slovenski alpski svet, Ljubljana, 1956.
4. Rutar, Simon: Zgodovina Tolminske, Ljubljana, 1882.
5. Istituto centrale di statistica del Regno d'Italia: Catasto forestale provincia di Gorizia, Roma, 1940.
6. SGG Tolmin, Gozdnogospodarski načrt za enoto Kobarid 1990–1999, Tolmin, 1990.
7. SO Tolmin, Dolgoročni družbeni plan občine Tolmin za obdobje 1986–2000, Tolmin 1987.